ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 27.03.2024 | Лео Вірґер

Реальна політика по-індійськи

Пакистан та Індія постачають дедалі більше зброї на Південний Кавказ. Які цілі вони мають в цьому регіоні?

Пакистан та Індія постачають дедалі більше зброї на Південний Кавказ. Які цілі ворожі одна одній ядерні держави мають в цьому регіоні і як вони впливають на конфлікт між Вірменією та Азербайджаном?

РСЗВ «Пінака», названа на честь лука індуїстського бога руйнування й відродження Шиви, вважається індійською версією американських HIMARS, відомих через війну в Україні. «Пінака», здатна стріляти приблизно на 40 км, також відома на міжнародному рівні в військових колах після її використання в Каргільській війні 1999 року між Пакистаном та Індією за Кашмір. Влітку 2023 року дванадцятитрубну пускову установку вперше було доставлено за кордон – саме в Вірменію. Південнокавказька республіка замовила чотири батареї на суму $265 млн.

Ця угода була не єдина: за повідомленнями індійських ЗМІ, Вірменія також замовила в Індії радіолокаційну систему Swathi, ракети ППО Akash та інше озброєння, зокрема артилерійську систему. По суті, ядерна держава, яка зараз стрімко розвивається, стала найважливішим постачальником зброї для Вірменії. І тісні зв'язки аж ніяк не обмежуються оборонним сектором. Недавно також помітно активізувалися економічні відносини і співпраця в галузях туризму й освіти. В столиці Вірменії Єревані індійські водії доставки вже стали частиною міського пейзажу. В невеликій кавказькій країні нині живе близько 16 тис. індійців, причому кілька років тому їх було не більше 3 тис.

В Європі мало хто знає про роль Індії на Південному Кавказі. Але вона свідчить, що багатополярний світовий порядок уже давно став політичною реальністю. Втрата Росією впливу в колишніх радянських республіках Південного Кавказу після закінчення холодної війни привернула увагу не тільки ЄС, США й безпосередніх сусідів, таких як Туреччина та Іран, але й держав

Глобального Півдня, таких як південноазійські ядерні потужні країни – Індія та Пакистан. Щоб зрозуміти, в чому полягає діяльність Індії на Південному Кавказі, треба поглянути на азербайджанську столицю Баку й на Пакистан.

Баку в перші тижні після другої карабаської війни 2020 року: на вітрі з Каспійського моря на багатьох будівлях майорять прапори в незвичних комбінаціях. Поряд з азербайджанським прапором всюди турецький. Це не дивно, адже дві тюркські держави пов'язані тісними партнерськими відносинами під гаслом «Одна нація, дві держави». Але поряд, на диво, багато пакистанських прапорів.

Недавно кілька ЗМІ повідомили про інтерес Баку до пакистансько-китайських винищувачів

Насправді ці країни тісно співпрацюють ще з 1990-х років. Пакистан підтримує Азербайджан у карабаському конфлікті з Вірменією, а Баку традиційно на боці Пакистану на міжнародних форумах з кашмірського питання. Пакистан – єдина країна світу, яка донині навіть не визнала офіційно незалежність Вірменії: це його реакція на карабаський конфлікт. Ба більше, взаємною підтримкою на дипломатичній арені все не обмежується. Азербайджано-пакистанське партнерство за участю Туреччини вже давно перетворилось на безпековий альянс, суть якого майже не оприлюднюється.

«Те, що є у відкритому доступі, – це лише верхівка айсберга», – каже аналітик Ахмед Алілі, директор Caucasus Policy Analysis Center в Баку. Точна інформація рідко просочується назовні. Недавно кілька ЗМІ повідомили про інтерес Баку до пакистансько-китайських винищувачів PAIC JF-17, а пакистанські джерела підтвердили, що угода про їх придбання наближається до зеніту. Кажуть, що сума угоди становить близько $1,6 млрд.

У 1992 році Пакистан став однією з перших держав, які встановили дипломатичні відносини з Баку після проголошення незалежності колишньої радянської республіки Азербайджан. Напрямок партнерства задала перша карабаська війна (1988-1994 років), в результаті якої на території колишньої радянської Автономної Республіки Нагірний Карабах, населеної переважно вірменами, але за міжнародним правом належної Азербайджану, виникла вірменська де-факто держава. Вірменські сепаратисти захопили сім сусідніх азербайджанських районів, населених майже виключно

азербайджанцями. В результаті близько 800 тис. азербайджанців стали внутрішньо переміщеними особами. Були й азербайджанські переселенці з самої Вірменії.

Азербайджанці й досі сприймають цю втрату як первинну травму національної державності, поза контекстом якої неможливо зрозуміти нинішній політичний дискурс в країні. З іншого боку, реакцію вірменської сторони на карабаську війну важко зрозуміти без усвідомлення досвіду геноциду вірмен в Османській імперії – колективної травми, яка робить битву за Карабах національною битвою за виживання вірменського народу. Сотні тисяч вірмен також були змушені покинути Азербайджан через війну. Проте Азербайджан навіть не був частиною Османської імперії.

В Індії та Пакистані перша карабаська війна пробудила спогади про давній конфлікт між двома державами-спадкоємцями Британської Індії: переважно мусульманське колишнє князівство Кашмір приєдналося до Індії, очолюваної індуїстським махараджею, після поділу в 1947 році. Пакистан цього не визнав, і це й досі призводить до постійних конфліктів між ядерними державами.

Південний Кавказ – далекі сусіди Індії

Крім аналогії між Карабахом і Кашміром, а також панісламської солідарності з переважно мусульманським, хоч і світським, Азербайджаном, певну роль могли відіграти геополітичні міркування, як-от прагнення більш тісного партнерства з Туреччиною, яка тісно пов'язана з Азербайджаном, і зацікавленість у стримуванні спільного сусіда – Ірану. Останній фактор дав Азербайджану ще одного військового союзника, а саме Ізраїль.

Інтерес Індії до Південного Кавказу також не останньою чергою пояснюється складними індійсько-пакистанськими відносинами. Бурхливий розвиток подій у 2020 році дав йому неочікуваний поштовх. В другій карабаській війні Азербайджан, переозброєний завдяки потужній військовій допомозі Туреччини, Пакистану та Ізраїлю, зумів відвоювати значну частину своєї території, яка до того була під контролем вірмен. Восени 2023 року настала черга решти Карабаху, і майже всі з понад 100 тис. вірмен мусили тікати. Відтоді багато хто живе в Вірменії в тимчасовому житлі і сподівається повернутися в Карабах.

Крім того, друга карабаська війна 2020 року була одним з перших

воєнних конфліктів, які вирішувалися за допомогою безпілотників. Недивно, що не тільки Єреван почав бити на сполох. Відтоді Індія займається розширенням відносин з Вірменією. Настільки активно, що в лютому цього року важлива геополітична конференція Raisina Dialogue в Індії почалася з панелі про індійсько-вірменські відносини для запрошених гостей, яка відбулася до того, як прем'єр-міністр Нарендра Моді офіційно відкрив конференцію. Raisina Dialogue організовується за сприяння Міністерства закордонних справ і вважається мірилом зовнішньої політики Індії.

«Південний Кавказ – далекі сусіди Індії», – каже журналіст Діпанджан Рой Чаудхурі з *Economic Times* у Делі. Геополітичний інтерес Південної Азії до Кавказу сьогодні актуальний як ніколи. Втім, тісні зв'язки між цими регіонами – не новина. Уявна відстань, якщо пригледітись, виявляється просто проявом європоцентричного сприйняття світу, в яке не вписується той факт, що всі дороги якщо й вели в Москву, Берлін, Париж чи Лондон, то дуже недовго. Ці два регіони географічно доволі близькі. Від Баку до Ісламабада – трохи більше чотирьох годин літаком.

І Кавказ, і Південна Азія неодноразово потрапляли до складу імперії персів. У старій частині Баку зберігся середньовічний караван-сарай Мултані, названий на честь міста на півдні Пенджабу – свідоцтво давніх контактів. Крім того, вже в XVI столітті вірменські торговці з території сучасного Ісфахана оселилися на індійському субконтиненті. Сьогодні в Колкаті та Ченнаї можна знайти вірменські церкви. Перша в світі вірменомовна газета «Аздарар» з'явилася в Ченнаї в 1794 році. В радянські часи були тісні зв'язки з Індією. Навіть сьогодні значна частина індійської зброї – радянського чи російського виробництва. Нинішні геополітичні зміни сприяють подальшому зближенню регіонів. Зрештою, це логічний крок для вірмен.

Доступ до світових ринків Вірменія має тільки через Грузію та Іран

«Індія не частина Заходу, але вона й не антизахідна, що відповідає логіці Вірменії», – каже Нвард Чалікян з аналітичного центру APRI Armenia. Причина очевидна: зброя, яку має Вірменія, теж переважно з радянських і російських запасів. Незважаючи на дедалі тісніші зв'язки зі Сполученими Штатами та ЄС, молода демократія залишається членом російського оборонного альянсу «Організація договору про колективну безпеку», хоча зараз членство призупинено. В місті Гюмрі на заході країни

розташована важлива російська військова база. Але російське вторгнення в Україну – тільки одна з тих речей, що похитнули безпекову архітектуру Південного Кавказу.

Тісне партнерство з Росією для Вірменії було насамперед противагою азербайджано-турецьким відносинам, каже Нвард Чалікян. Варіантів у Вірменії після здобуття незалежності було небагато. Кордони цієї гірської країни, позбавленої виходу до моря, з Туреччиною та Азербайджаном і досі закриті. Доступ до світових ринків вона має тільки через Грузію та Іран.

Але за минуле десятиліття відносини між Росією, з одного боку, і Туреччиною та Азербайджаном, з іншого, значно поглибились. Російські миротворці повинні були забезпечувати права вірменського населення в Карабаху згідно з угодою про припинення вогню 2020 року, але вони не запобігли наступу Азербайджану в 2023-му. Нині ті російські миротворці, шо залишилися, захищають передовсім себе.

Після поразки Вірменія ще більше диверсифікувала свою зовнішню політику. Поліцейська місія ЄС стежить за кордоном з Азербайджаном з міста Єхеґнадзор. Країна НАТО Франція тепер також постачає зброю Єревану. І це незважаючи на те, що інший член Альянсу, Туреччина, надає збройну допомогу Азербайджану.

Втім, глибина партнерства з Європою та з Індією не безмежна. Для ЄС Азербайджан є важливим постачальником енергії, особливо після втрати Росії, а також необхідний як транзитна країна для запланованого розширення торговельних шляхів до Центральної Азії. Індія теж представляє в першу чергу власні інтереси. Економічна потужність наразі п’ятої економіки світу давно стала геополітичним фактором. Вона помітно впливає на одну зі сфер, які давно вже входять до репертуару міжнародних консалтингових фірм: сполучення.

Через Південний Кавказ проходять кілька конкуруючих проєктів сполучення

Саміт G20 у Нью-Делі в вересні 2023 року. Тоді Індія, Саудівська Аравія, Об’єднані Арабські Емірати, США та кілька країн ЄС, включно з Німеччиною, підписали декларацію про наміри щодо «Економічного коридору Індія – Близький Схід – Європа» (IMEC). За повідомленнями американських ЗМІ, президент США Джо Байден назвав цей проєкт «дійсно великою справою».

Інфраструктурний проєкт вартістю 20 млрд євро, який також включатиме проєкти в Йорданії та Ізраїлі, передбачає створення двох незалежних коридорів між Близьким Сходом і Південною Азією та між Близьким Сходом і Європою. Він включатиме кілька проєктів покращення інфраструктури для передачі даних, а також транспортування товарів і енергії (зокрема водню) та прискорення торгівлі між Європою та Індією на 40 відсотків. Серед іншого, декларація передбачає розбудову електромереж, високошвидкісних кабелів передачі даних та енергопроводів між Близьким Сходом, Азією та Європою, а також інвестиції в пряме залізничне й морське сполучення.

В семи країнах Південної Азії живе 2 млрд людей. Це майже вдвічі більше, ніж у Європі та країнах Ліги арабських держав разом. Індія – один з найважливіших світових ринків, що зростають. А з огляду на тенденцію до «зменшення ризиків» між ринками Заходу і Китаю, а також на санкції проти Росії, більш південні транспортні шляхи між Європою та Південною Азією набувають дедалі більшого значення. IMEC – це лише один з кількох коридорів, запланованих як противага китайській ініціативі «Один пояс, один шлях». Туреччина, наприклад, планує «Проєкт дороги розвитку» через Ірак як альтернативний маршрут.

Через Південний Кавказ проходять кілька конкуруючих проєктів сполучення. Через війну в Газі та спричинену хуситами кризу в Червоному морі південнокавказький шлях стає більш привабливим порівняно з багатомільярдним проєктом IMEC або класичним морським торговим шляхом через Суецький канал.

«Міжнародний транспортний коридор Північ – Південь» має з'єднати Мумбаї з Росією через порт Чахбахар, Іран і Південний Кавказ, а також полегшити Індії доступ до Чорного моря і, як наслідок, до ЄС. Принаймні, на це сподіваються оглядачі з Нью-Делі. В довгостроковій перспективі Індія віддає перевагу сухопутному маршруту між Іраном і Вірменією частково через напружені відносини між Азербайджаном та Іраном. Але шлях через південну вірменську провінцію Сюнік під загрозою. Президент Азербайджану Ільхам Алієв виступає за відкриття Зангезурського коридору до ексклаву Нахічевань, обґрунтовуючи своє бажання твердженнями про нібито історично азербайджанські території. Однак у реальнополітичному вимірі цей план призведе до втрати Вірменією контролю над іранським кордоном.

Якщо багатосторонній

Є також так званий Середній коридор, який з'єднує Туреччину з Центральною Азією. Він

захист клімату не буде цілковито відсунуто на задній план після виборів у США, міжнародна спільнота буде залежна від співпраці з Азербайджаном

довго вважався менш конкурентоспроможним, ніж північний сухопутний маршрут, і був менш популярним. Але на тлі санкцій проти Росії прямий доступ ЄС до Центральної Азії стає дедалі більш актуальним, а необхідне для цього масове розширення інфраструктури – цілком реальним, наприклад, шляхом під'єднання газових родовищ Туркменістану до азербайджанської трубопровідної мережі. Пакистан, який постраждав від серйозної енергетичної кризи, торік уже зміг розширити своє енергетичне партнерство з Баку. Очікується, що СПГ з Баку в майбутньому відіграватиме важливу роль в енергетичному балансі Пакистану.

У коридорах влади в урядовому районі Нью-Делі стратегічне нарощування влади Баку не залишилось непоміченим. Незважаючи на поглиблення відносин з Вірменією, індійські політики не вважають обов'язковим позиціонувати себе як антагоністів Баку. Насправді обсяг торгівлі невійськовими товарами між Індією та Азербайджаном майже в п'ять разів перевищує обсяг торгівлі між Вірменією та Індією і становить понад $750 млн. Зокрема, в Індії величезний попит на азербайджанську нафту.

До того ж в листопаді 2024 року в Баку відбудеться 29-та Всесвітня кліматична конференція. Якщо багатосторонній захист клімату не буде цілковито відсунуто на задній план після виборів у США, міжнародна спільнота буде залежна від співпраці з Азербайджаном. Пакистан, який особливо сильно постраждав від зміни клімату, міг би тоді відкрити для Баку двері Глобального Півдня. Індія також сподівається мати вплив у такій ситуації, не останньою чергою через «трійку COP» і чудові відносини з Бразилією та ОАЕ.

Але в той самий час Пакистан має певні проблеми. Без відносин з Вірменією цій країні, на відміну від Індії, бракує стратегічної глибини в управлінні відносинами на Південному Кавказі. І це при тому, що після публічного визнання суверенітету Азербайджану над Нагірним Карабахом у виступі прем'єр-міністра Вірменії Нікола Пашиняна формальна причина невизнання Вірменії Пакистаном уже не актуальна.

Пакистану слід терміново покращити міжнародні відносини, оскільки він і далі, навіть після виборів у лютому, перебуває в

серйозній економічній і політичній кризі. «Встановлення дипломатичних відносин залежить від низки факторів: від регіональної динаміки, а також геополітичних факторів», – каже Зішан Салахуддін із впливового аналітичного центру Tabadlab в Ісламабаді. Ісламський світ загалом і Пакистан зокрема візьмуть за приклад Саудівську Аравію. Це королівство вперше встановило дипломатичні відносини з Вірменією наприкінці 2023 року.

Оригінал статті вийшов у журналі Zenith

Переклад з німецької Дар'ї Прусенко

Лео Віґґер

Лео Віґґер (Leo Wigger) керує програмами з Південної Азії та Євразії в Берлінському аналітичному центрі, а також пише для журналу *Zenith*.